

WAT IS EEN RIJT?

De naam Rijt als toponiem is vrij algemeen bekend. In het gebied der Achtzaligheden heb ik er een dertigtal kunnen opsporen, maar het werkelijke aantal zal dichter bij de honderd liggen. In Hoogeloon en de omgeving van Luyksgestel zijn deze namen middels een enquête opgespoord; in de andere dorpen moest ik ze achterhalen op oude en moderne stafkaarten. Als men weet, dat op de stafkaarten slechts één rijt-naam staat genoteerd onder Hoogeloon, terwijl ik er bij de ingestelde enquête acht vond, dan kan men wel concluderen, dat het gegeven kaartje zeer onvolledig zal zijn.

Bij navraag dient men overigens te letten op de plaatselijke uitspraak: in het enkelvoud wordt de t van Rijt weggelaten en het klinkt dan als rèèj. De naam van het gehucht Witrijt wordt dan ook uitgesproken als Witrèèj. Het meervoud is steeds rèèten (met de èè uitgesproken als in het Franse père). Het verkleinwoordje is rijtje (de ij wordt zonder j-klank uitgesproken, wat een klinker geeft als die in het Engelse match of bad). Deze uitspraak heeft de kaartenmakers wel eens parren gespeeld, zodat de Neerrijt (Neerrèèj) te Hoogeloon als Neerheide op de kaart kwam (Neerheide zou zijn uitgesproken als Neerhaaj). Dat het dorp Rijthoven, sinds de eerste kadasterkaarten werden vervaardigd, als Riethoven werd geschreven, heeft tot gevolg dat men deze laatste spelling als de juiste is gaan zien, terwijl Rijthoven, zoals het nog steeds in de Achtzaligheden wordt uitgesproken, door bungalow-bouwende forensen als een dialect-uitspraak wordt gehoord. Dat de kaartenmakers het woord niet als een soortnaam hebben onderkend blijkt wel uit de geheel verschillende spellingen van vlak bij elkaar liggende rijt-namen. Niet ver van de Witrijt, dat steeds maar foutief als Wilrijt wordt overgenomen, ligt onder Luyksgestel het gehucht „de Reid”. Hieraan ontleen aan één kant de Reiderakkers en aan de andere zijde de Rijsbergen hun naam. Zuidelijk van Luyksgestel vindt men de „Zonreyen” en noordelijk de Ampreid en de Spaanreit. Op het zelfde kaartblad vindt men ook nog de Diepreitse heide; bij Wilrijt ligt de Wilreidse heide. Riethoven, uitgesproken als Rijthoven, dankt zijn naam wellicht aan „het Rijtje”.

Deze enkele voorbeelden tonen wel aan, dat onze zo perfect bijgehouden topografische kaarten ook aan een herziening der namenspelling toe zijn.

Maar wat is nu een rijt? Uit de vele samenstellingen met dit woord blijkt wel, dat dit woord een soortnaam is zoals ook ven, goor, meer, broek en weier. Hoewel al deze namen een laaggelegen gebied aanduiden, hebben de naamgevers toch zeker een verschil willen aangeven dat tussen deze soortnamen heeft bestaan. Om te achterhalen wat men met de naam rijt heeft willen aanduiden, zullen we eerst pogen te achterhalen wat er met de andere namen bedoeld wordt. Ik wil me bij dit onderzoek beperken tot het gebied der Achtzaligheden, omdat elders mogelijk verschuivingen in de betekenis voor-

komen; immers in Zwitserland zal men iets anders verstaan onder een berg of een meer dan in Nederland, maar dit geldt ook voor gebieden, waar de verschillen niet zo ver uit elkaar lopen.

Op de gekleurde topografische kaarten ziet men weinig of geen verschil tussen de namen die samengesteld zijn met ven, meer, goor en weier. Het zijn altijd tegenover de omgeving relatief laaggelegen gebieden die meestal het gehele jaar maar zeker in de winter vol water staan. Toch meen ik wel enig verschil te kunnen opmerken.

Een ven is een laagte met een vrij zandige bodem. Het heeft geen natuurlijke afwatering. Vrij veel vennen komen in de zomer droog te staan. De zandige bodem heeft bijna geen begroeiing tenzij langs de randen wat buntgras.

De meren in de Achtzaligheden lijken veel op de vennen; als ik een verschil moet aangeven dan zou ik de diepten willen noemen; want in tegenstelling met veel vennen komt een meer bijna nooit droog te staan. Ook de adjectieven wijzen hierop zoals Diepmeer, Grondeloos Meer.

Met de veel voorkomende naam Goor of samenstellingen daarvan wordt een laagte aangeduid die nooit geheel droog valt en een modderige of moerassige bodem heeft. De meeste goren hebben bij hoge waterstanden ook een natuurlijke afvloeijing naar een riviertje in tegenstelling met de vennen en meren. Op de venige bodem slaat het eerste deel der samenstelling als in turfgoor en klotgoor. Als de waterlossing van een goor verbeterd wordt met een „Goorloop”, krijgt men een begroeiing met gagel, riet, elzen en waterwilg. Men krijgt hiermee hetzelfde als wat men onder „broekgronden” verstaat. Onder broek verstaat men n.l. de moerassige oevers van een riviertje. Ook hier is de begroeiing: riet, gagel, elzen en waterwilg zoals langs een goorloop. Toch is er tussen deze twee nog verschil op te merken. De broekgronden hebben namelijk een veel rijkere onkruid-vegetatie, die van de bovenloop der riviertjes wordt aangevoerd, iets wat bij een goorloop niet goed mogelijk is, omdat een goor minder aanvoer „van bovenaf” krijgt. Het komt overigens wel eens voor, dat de naam goor werd gegeven aan wat nu typische broekgronden zijn, maar mogelijk is op die plaatsen de situatie door modern ingrijpen gewijzigd.

Een weier is een kunstmatig meertje of vijver, ontstaan door opstuwing van het water met sluizen en dammen. Natuurlijk is daarbij wel gebruik gemaakt van de reeds aanwezige hoogteverschillen en watertoevoer, maar steeds is het waterpeil opgevoerd. De meeste weiers hebben dienst gedaan als visvijver voor pastorieën of kloosters; soms ook voor het roten van vlas. Tenslotte dan de rijt. Op oude gekleurde topografische kaarten ziet men direct, wat met een rijt wordt bedoeld. Zelf weet ik nog, hoe in Hoogeloon, de Dieprijt, de Langrijt, de Turfrijt en 't Rijtje er in hun natuurlijke staat hebben uitgezien. Op de tegenwoordige kaarten ziet men bij de rijt-namen een met veel sloten doorgraven weiland. Een rijt is steeds het dalvormige

begin van een der vele zijtakken van de Kempische riviertjes. Deze meestal langgerekte laagte ligt steeds tussen hoge zandruggen en is uiteraard steeds bij een waterscheiding gelegen. De grond is er wel vochtig, maar het is nooit een open water, omdat alle overtollige water direct kan wegvloeiën. De begroeiing bestaat hoofdzakelijk uit gras en buntgras en slechts weinig veenvorming; onder die dunne veenlaag stoot men direct op een harde meestal leemhoudende zandgrond. Als voorbeeld van een rijt staan enkele kaartjes op grotere schaal afgebeeld.

In het gehele gebied der Achtzaligheden kan men momenteel geen enkele rijt meer vinden. Ze zijn alle ontgonnen en tot weiland gemaakt. Een restant kan men nog aantreffen bij de Zwarte Horsten bij Luyksgestel. Deze natuurlijke rijt is echter vrij recent door verstuivingen afgesneden. Iets dergelijks heeft waarschijnlijk ook plaats gehad tussen Waalre en Aalst waar een reeks vennen het overblijfsel zijn van een langgerekte rijt die op enkele plaatsen is dichtgestoven, zodat het water niet meer weg kon en daar „vennen” zijn ontstaan.

Enkele rijten en rijtnamen zijn verdwenen, doordat men ze voor het waterpeil van visvijvers als stuwmeer ging gebruiken zoals de Stakelrijt nabij de Witrijt, en de Bruggerijt bij Halve Mijl, die tot visvijver gemaakt de naam Postelse-Weier ontving. De naam Bruggerijt bleef echter behouden in het daaruit stromende riviertje.

De rijten, goren en broeken hadden een regelende functie in de waterstand der riviertjes.

Bij veel regen hielden zij veel water vast; bij droogte bleef het wegsijpelende water van de reserve-voorraad voldoende om de riviertjes stromend te houden.

Door de ontginningen van deze gronden werd de waterbeheersing totaal verstoord. Bij veel regen vloeide het regenwater snel door de sloten naar het riviertje dat tot ver buiten de oevers trad. Bij droogte staan de kleine riviertjes na enkele dagen droog. Wat men aan weiland won door ontginning van de bovenloop, verspeelde men weer langs het riviertje. De droogstaande riviertjes onttrokken vooraf ook nog water aan de hoger akkers waardoor de grondwaterstand zakte. Met stuwen en kunstmatige beregening probeert men de gemaakte fouten te herstellen.

Aan taalkundige afleiding der water- en moerasnamen waag ik me niet. De bedoeling was enkel te laten zien, dat deze soortnamen een dertig jaar geleden nog een begrip vertegenwoordigden bij de dorpsbewoners. Het werd tijd, dat dit eens werd vastgelegd, voordat de betekenis helemaal verloren gaat en al die namen ons niet veel meer zeggen dan: lage moerassige grond. Literatuur heb ik bij deze uiteenzetting niet gebruikt, alleen wat oude en nieuwe topografische kaarten. Het overige is eigen waarneming en ervaring

G. BEEEX